

Else Margarete Barth

3 augustus 1928 – 6 januari 2015

Foto: met dank aan Dick Pots

Else Barth werd geboren in Strinda, Noorwegen, en studeerde filosofie, psychologie, wiskunde en natuurkunde in Trondheim (bij Haakon Wergeland), Oslo (bij Arne Naess), en aan de Universiteit van Amsterdam (bij Evert Willem Beth en Arend Heyting) waar zij in 1962 cum laude afstudeerde. In 1971 verwierf ze een doctoraat in de wijsbegeerte, eveneens cum laude, bij Gabriël Nuchelmans in Leiden. Na een periode als docent filosofische logica in Amsterdam, was zij van 1971 tot 1977 lector aan de Rijksuniversiteit Utrecht met als opdracht 'de logica met inbegrip van haar geschiedenis en de wijsbegeerte van de logica in haar relatie tot de wijsbegeerte in het algemeen', waar zij haar intrede hield op 2 juni 1972 (*Evaluaties*). Van 1977 tot 1993 was Else Barth hoogleraar analytische wijsbegeerte aan de Centrale Interfaculteit van de Rijksuniversiteit Groningen, met een intrede *Perspektieven* op 24 april 1979. Door haar voorzitterschap van de E.W. Bethstichting streefde zij tevens haar ideaal na van een logica die zich inzet voor intellectuele helderheid en rationaliteit in de maatschappij. In de loop der jaren ondervond Barth zowel wetenschappelijke als maatschappelijke erkenning van hoog niveau. Ze was lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (sinds 1978) en van de Noorse Academie van Wetenschappen, maar ook van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad. In 1993 werd ze benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Else Barth was een gedreven onderzoeker die de logica uiterst serieus nam, niet alleen als terrein voor zuiver wiskundige theorieconstructie, maar ook als actief medium voor de analyse en verbetering van ons denken. En die praktische interesse betrof zowel de moderne als de klassieke logica. In haar ogen waren historisch ingeslepen denkfouten een bron van ongewenste ideologieën en verderfelijke maatschappelijke ontwikkelingen. Een mengsel van theoretische en praktische thema's speelt door al haar werk. Haar proefschrift *De Logica van de Lidwoorden in de Traditionele Filosofie* (1971) is een hoogst originele en erudiete analyse van de essentiële rol van de lidwoorden in de structurering van taal en redeneren, zowel in historisch als systematisch perspectief. Maar het is tegelijkertijd een kritiek op de nog steeds niet definitief verklaarde betekenis en functie van generieke uitdrukkingen zoals

‘de Nederlander’ die vaak een signaal zijn van vooroordelen, of althans van simplificerend beschrijven van een complexe realiteit.

Een tweede intens en verstrekkend contact tussen logica en praktijk is te vinden in Barths werk over de argumentatietheorie, een onderwerp dat haar van meet af aan boeide, en waarover ze meeslepende colleges gaf voor een breed universitair publiek vanaf haar eerste periode in Nederland. Ongetwijfeld haar magnum opus op dit gebied is een diepgaande studie samen met Erik Krabbe, *From Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation* (1982). In dit boek werd de oudere dialoogtheorie van Paul Lorenzen, oorspronkelijk ontwikkeld in de filosofie van de logica en de grondslagen van de wiskunde, omgezet in een breed theoretisch en praktisch raamwerk dat een breed spectrum aan dialoogvormen kan analyseren en ontwerpen, gedefinieerd door de rollen, rechten en plichten van deelnemers. Dwingende argumentatie is in zulke systemen gecorreleerd met een winnende strategie voor de betreffende deelnemer, en variatie in dialoogsystemen correspondeert met variatie in geldige logische wetten.

Men zou de tweeslag ook anders kunnen benoemen. Else Barth bestudeerde niet alleen logische systemen op zich, maar ook de aard van hun gebruik en gebruikers. Ditzelfde thema zien we terug in haar pragmatische analyse van de Montague-grammatica die in de jaren zeventig opkwam als dominant paradigma voor de semantiek van natuurlijke taal (*Problems, Functions and Semantic Roles: A Pragmatists' Analysis of Montague's Theory of Sentence Meaning*, 1986, met Rob Wiche). Destijds was dit perspectief origineel en ongebruikelijk, inmiddels is Barths pragmatische wending zeer gangbaar geworden.

Wellicht het meest afwijkend van de gangbare academische logica hier te lande, en wellicht ook het meest controversiële onderdeel van haar werk, was Else Barths programma voor een ‘empirische logica’ (zie bijvoorbeeld ‘Empiristische en Empirische Logica’, *Mededelingen KNAW*, Afdeling Letterkunde 50, 1987, 109–127). In het verlengde van haar eerdere historische studies, maar in een gaandeweg steeds radicaler trant, bestudeerde zij de conceptuele structuur van klassieke filosofische tradities (met veelal de Duitse idealistische filosofie op de korrel) in termen van ‘semantische velden’ en waardenhiërarchieën, waarbij ze impliciete achterliggende begripsdichotomieën aan het licht bracht. Met name die filosofische systemen die de wending in de moderne logica van eigenschappen naar relaties hadden gemist

(zoals de Hegeliaanse dialectiek) leden in haar ogen aan fatale intellectuele manco's in de beschrijving van een veranderende complexe wereld. Barth meende zelfs – overigens net als andere publieke propagandisten van de moderne logica in haar generatie – vanuit die intellectuele achterstand ook een hellend vlak te zien naar moreel verval en maatschappelijke ontsporing van de continentale filosofie, iets wat ze bijvoorbeeld concreet illustreerde in haar boek *A Nazi Interior: Quisling's Hidden Philosophy* (2003). Maar ook minder dramatische voorbeelden hadden haar aandacht, zoals de in haar ogen onhoudbare filosofische denkwijzen die ten grondslag liggen aan de homeopathie. Deze kritische lijn in haar werk heeft minder invloed gehad. Het leed aan een soms wat gedateerd aandoend ideologisch parti-pris tegen, en ook wel een gebrek aan invoelingsvermogen voor, andere wijsgerige tradities, en bovendien ging het in tegen een opkomende tijdgeest van een meer ontspannen toenadering tussen continentale en analytische tradities.

Else Barth staat tenslotte bekend als een pionier inzake de rol van vrouwen in de filosofie. Ze benadrukte hoe bestaande maar vaak niet aan het licht gebrachte patronen in filosofisch, sociaal en politiek redeneren stelselmatig in het nadeel uitvallen van vrouwen, en identificeerde verzwegen aannamen achter elitaire ideologieën. Daarnaast bracht ze uitvoerig de historische rol van vrouwelijke filosofen onder de aandacht (*Women Philosophers, A Bibliography of Books Through 1990*, 1992). Mannelijke rolmodellen werden beschreven in het boek *Feministische mannen: Nederland in de schaduw van Scandinavië* (2010, geschreven samen met haar echtgenoot Henk Misset) met als onderwerp anti-seksistische auteurs tussen 1700 en 1900 in Nederland, Denemarken, Noorwegen en Zweden. Een groot deel van de discussie over dit onderzoek speelde in bredere culturele media zoals *De Gids*, en Barths originele maar ook eigenzinnige opvattingen leidden soms tot spanningen met mainstream vertegenwoordigers van het Nederlandse feminisme of van universitaire vrouwenstudies. De rol van vrouwen in de filosofie, de soms verborgen denkwijzen die deze publieke rol in de weg staan, en filosofische opvattingen over vrouwen zijn tegenwoordig gangbare en academisch legitieme onderwerpen van studie. Het lijkt geen twijfel dat Else Barth een van de eersten was die in Nederland hier aandacht voor vroeg, en als zodanig werd ze ook nog kort na haar overlijden door haar vrouwelijke collega's geëerd.

Als docent was Else Barth buitengewoon gedreven en effectief, en ze heeft een grote invloed uitgeoefend op vele generaties studenten en collega's. Velen herinneren zich nog levendig hoe zij zowel technische logica als algemene argumentatietheorie onderwees op een directe, persoonlijke, originele en intense manier waardoor eenieder in het publiek de indruk had dat zij speciaal tot hem of haar sprak. Daarnaast heeft ze door haar academische leven heen jonge talenten binnen gevoerd in de filosofische logica, de geschiedenis van de logica en de analytische wijsbegeerte. Gekoppeld aan de kracht van haar opvattingen over de maatschappelijke rol van de logica wist Barth bovendien andere academische collega's mee te krijgen in haar bredere ondernemingen. Een goed voorbeeld is het thans internationaal bekende Amsterdamse milieu in de argumentatieleer dat begon met dinerbijeenkomsten van gelijkgestemden in het bescheiden restaurant Ko-Wah die dan een voortzetting vonden in haar sfeervolle huis aan de rand van het Vondelpark. Tenslotte was Else Barth een voortreffelijk stilist die met denkkraft gesteund door ironie een breed publiek wist te bereiken. Haar artikelen in *De Gids* zoals 'De Algemene Hond en het Niets', *De Gids* 131, 1968, en 'Enten-Eller: de Logica van Licht en Donker', *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 62, 1970, zijn nog steeds uitermate leesbaar.

Een beschrijving als deze zou niet volledig zijn zonder nog een karaktertrek te noemen. Else Barth geloofde in logisch redeneren, argumentatie, en debat op het scherp van de snede. Wat haar minder goed afging was het wat meer ontspannen geven en nemen, vervagen en vergeten, dat onze wereld doet draaien, en dat zelfs wetenschappelijke programma's en scholen vormt en intellectuele invloed verbreidt. Gedreven door soms kleine incidenten had ze diverse langdurige conflicten lopen met vakgenoten en ex-studenten, vaak juist intellectuele bondgenoten, die konden voortwoekeren omdat een zekere neiging tot samenzweringstheorievorming haar niet vreemd was. Daar valt wel dit tegenover te stellen. Else Barth streed altijd met open vizier, ze confronteerde haar tegenstanders in plaats van ze strategisch uit te manoeuvreren, en zelfs daar waar ze ongelijk had, was dat nooit uit eigenbelang, maar uit wat zij zag als de goede zaak.

Else Barth was gehuwd met prof. dr. H.A.J.F. Misset (hoogleraar economie aan de UvA en directeur van het NIAS-KNAW). Haar echtgenoot heeft haar slechts enkele maanden overleefd.

Literatuur

In 1993 werd een representatief *Festschrift* geredigeerd door E.C.W. Krabbe, R.J. Dalitz, en P.A. Smit, *Empirical Logic and Public Debate: Essays in Honour of Else M. Barth*.

Recente necrologieën zijn onder meer te vinden op de websites:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Else_Margarete_Barth, en

<http://www.aftenposten.no/dodsfall/Nekrolog-Else-Margarete-Barth-7865796.html>